

UOT: 336.1; 336.22

JEL: H 26

ƏHƏDZADƏ E. M.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) II kurs magistrantı

VERGİDƏN YAYINMA RİSKLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyən etmək

Metodologiya: riyazi modelləşdirmə, statistik təhlil metodları.

Əsas nəticələr: ƏDV ödəyicilərinin fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən olan dövrliyyənin paylanma qanunlarının müəyyən edilməsi xeyli aktuallıq kəsb edir. Belə ki, bu paylanma qanunun müəyyən edilməsi vergidən yayınma risklərinin hansı üsullarla müəyyən edilməsi üçün mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: vergi, vergi ödəyicisi, vergidən yayınma, risk.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasında vergi siyasətinin aparılması zamanı risklərin minimum səviyyəyə endirilməsində riyazi metodların yaranması vergi orqanlarının fəaliyyətinin ən vacib istiqamətlərdən biridir. Həmçinin vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması və onun minimuma endirilməsi qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur. Bütün dövrlərdə və indinin özündə də mövcud olan hökumətlər vergidən yayınma hallarının qarşısını almağa çalışır. Buna qarşı ciddi mübarizə tədbirləri həyata keçirirlər. Vergidən yayınmanın müxtəlif səbəbləri vardır. Bu səbəblər dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərə qarşı mülkiyyətçinin öz əmlakını, gəlirlərini və kapitalını qorumaq cəhdi kimi meydana çıxır. Vergidən yayınmanın səbəblərini dörd qrupa bölmək olar [7, s.230]: mənəvi səbəblər; siyasi səbəblər; iqtisadi səbəblər; hüquqi və texniki səbəblər.

Vergi ödəyicilərinin maliyyə hesabatı formasında əks etdirilən müxtəlif göstəricilərin bir-biri ilə müqayisəsi əsasında müxtəlif maliyyə əmsalları hesablanır və təhlil edilir. Maliyyə əmsalları modeli də bu əmsalları bir kriteriya kimi əsas götürərək hesablamalar aparılmasını təmin edir. Maliyyə əmsalları bütün dünyada ümumi qəbul edilmiş obyektiv kriteriyalardır. Maliyyə əmsalları modelinin məqsədlərindən biri də vergi ödəyicilərinin fəaliyyətləri haqqında obyektiv informasiya vermək və əgər gözlənilən göstəricilərdən kənarlaşmalar varsa, bunların vergidən yayınma riskinə olan təsirini araşdırmaqdır.

Sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsinin perspektivləri

Vergidən yayınma halları və risklərin qiymətləndirilməsi modellərinin işlənməsi bütün ölkələrdə aktual bir məsələdir. Məlumdur ki, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin böyük hissəsini vergilər təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 38. 2.- ci maddəsinə əsasən vergi ödəyicilərinin səyyar vergi yoxlaması ildə bir dəfədən çox olmayaraq keçirilir və 30 gündən artıq davam edə bilməz. Müstəsna hallarda yuxarı vergi orqanının qərarına müvafiq olaraq səyyar vergi yoxlamasının keçirilməsi müddəti 90 günə qədər artırıla bilər [2].

Sadə hesablamalar aparılsa belə buradan da görünür ki, əksər vergi ödəyicilərinin səyyar vergi yoxlamaları ilə vergi auditinin aparılması xeyli maliyyə, insan resursları və zaman tələb edir. Bu problemin aradan qaldırılmasında elmi əsaslarla işlənmiş vergi auditi məqsədi ilə vergidən yayınma hallarının və risklərinin qiymətləndirilməsi modelinin yaradılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə modellər heç də bütün vergi ödəyicilərinin vergi yoxlamalarına məruz qalmasını tələb etmir. Ancaq vergidən yayınma böyük riskli vergi ödəyicilərinin aşkar edilərək həmin vergi ödəyicilərinin audit olunması təklif edilir. Belə ki, aşkar olunmuş vergidən yayınma riski böyük olan vergi ödəyicilərinin sonradan vergi auditinə cəlb edilməsi üçün mühüm informasiya vermiş olur. Bir qayda olaraq belə vergi ödəyicilərinin sayı ümumi vergi ödəyicilərinin sayının heç də böyük hissəsini təşkil etmir.

Azərbaycan Respublikasında vergi ödəyicilərinin vergilərdən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsi

mətləndirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Bu işlərdə vergi ödəyicilərinin göstəricilərinin statistik paylanma qanunu test edilməmiş, vergilərdən yayınma riskləri paylanmalar əsasında deyil, digər yanaşmalarla həyata keçirilmişdir.

Biz bu fəsildə sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsini yuxanda göstərilən illərdə verilmiş modellərdən fərqli spesifik cəhətlər nəzərə alınmaqla verəcəyik. Belə ki, seçmə müşahidə əsasında müəyyən edilmişdir ki, sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin fəaliyyətini xarakterizə edən göstəricilər normal və ya asimptotik paylanmaya malik deyillər. Bu iş onu göstərmişdir ki, sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin fəaliyyətlərini əks etdirən əsas göstəricilər (dövriyyə, ödəmə, hesablama) normal və ya asimptotik normal paylanmalara malik deyil. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycan Respublikasında sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma riskləri paylanma qanunları ilə (normal paylanma, t -paylanması, χ^2 paylanması, eksponensial paylanma, Puasson paylanması və s.) qiymətləndirilməsi müəyyən yanlışlıqlar yarada bilər. Bu baxımdan sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma riskləri digər üsullarla qiymətləndirilməsinə zərurət yaranır. Burada təklif edilən üsul Birləşmiş Millətlər Təşkilatının inkişaf proqramının ölkələrin inkişaf reytinginin hesablanması tətbiq edilən metodikaya əsaslanır [5, s.147].

Qeyd edək ki, bu metodikanın tətbiqi müvafiq göstəricilərin normal və ya asimptotik paylanması tələb etmir. Bu metodologiya əsasında insan inkişafı indeksi 1990-cı ildən başlayaraq dünya ölkələri üçün hesablanaraq inkişaf reytingi çıxarılır və BMT-nin inkişaf proqramının global hesabatında dərc edilir. Bu indeks inkişafın müxtəlif tərəflərini əks etdirən ən ümumi göstəricidir. Azərbaycan Respublikası üzrə insan inkişafı haqqında hesabat 1995-ci ildən başlayaraq hazırlanıb dərc edilir.

Tutaq ki, x_1, x_2, \dots, x_n sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin fəaliyyətlərini əks etdirir. Məsələn, x_1 - mal dövriyyəsi, x_2 - vergi hesablanması və s.

$$VYRI_i^j = \frac{x_{ij} - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}, \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

Burada, j — vergi ödəyicilərinin sıra sayını göstərir; i — vergi ödəyicisinin fəaliyyətini əks etdirən i - göstərici; x_i^{\min} — i - göstərici üzrə ən kiçik qiymət; x_i^{\max} — i - göstərici üzrə ən böyük qiymətdir, $VYRI_i^j$ indikatorunu j vergi ödəyicisinin i göstərici üzrə vergidən yayınma risk indeksi adlandırmaq. Aydınır ki, $VYRI_i^j$ indikatoru 0 və 1 parçasında qiymətlər alacaqdır. Bu indeksin sıfıra yaxın olması müvafiq göstərici üzrə riskin böyük olmasını, vahidə yaxın olması isə riskin az olmasını göstərir.

Əgər vergi ödəyicisini xarakterizə edən göstəricilər həcm və ya miqdar vahidləri ilə verilirərsə, onda həmin göstərici üzrə indeks aşağıdakı kimi hesablanır:

$$VYRI_i^j = \frac{\ln(x_{ij}) - \ln(x_i^{\min})}{\ln(x_i^{\max}) - \ln(x_i^{\min})}, \quad i = 1, 2, 3; j = 1, 2, \dots, 1265 \quad (2)$$

Hər bir vergi ödəyicisinin bütün göstəricilər üzrə vergidən yayınma risk indeksini (1) və ya (2) düsturları ilə hesabladıqdan sonra ümumiləşmiş vergidən yayınma risk indeksi aşağıdakı kimi hesablanır:

$$\bar{VYRI}^j = \frac{\sum_{i=1}^n VYRI_i^j}{3}, \quad j = 1, 2, \dots, 1265 \quad (3)$$

Əgər \bar{VYRI}^j indikatoru sıfıra yaxın olarsa, yuxarıda qeyd edildiyi kimi bu zaman j sayılı vergi ödəyicisinin vergidən yayınma riski ən böyük olur. Vahidə yaxın olduqda isə ən az olur.

Seçilmiş əhatə dairəsi üzrə vergi ödəyicilərinin $[0,1]$ parçasında qiymət alan ümumiləşmiş vergidən yayınma risk indeksi (\bar{VYRI}) ümumiliyi pozmadan nisbi olaraq 5 ballıq şkala ilə qiymətləndirə bilərik:

Eyni qayda ilə hər bir göstərici üzrə də risk balları verilə bilər. Əgər \bar{VYRI} sıfır bal alarsa bu vergi ödəyicisi risksiz sayılır. Əgər konkret vergi ödəyicisi üçün bal 5 olarsa, yəni \bar{VYRI} -nin hesablanmış qiyməti sıfır qiymətindən böyük və 0.2 qiymətindən kiçikdirsə, onda bu vergi ödəyicisi ən riskli sayılır və belə vergi ödəyicisi birinci növbədə vergi audit yoxlamasının aparılması üçün seçilməlidir.

Yuxarıda göstərilən metodologiya əsasında Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən seçmə müşahidə əsasında 2000 sadələşdirilmiş vergi (SV) ödəyicisinin fəaliyyətlərini əks etdirən üç göstərici - dövriyyə, hesablanmış və ödənilmiş vergilər üzrə $VYRI$ və onların ədədi ortası olan \bar{VYRI} riskləri qiymətləndirilmişdir. Alınmış nəticələr cədvəl 2-də verilmişdir:

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi ən az risk balı olan vergi ödəyicilərinin sayı 165-dir. Onların bütün vergi ödəyicilərində ümumi payı 8,3 faizdir. Vergidən yayınmaya görə ən yüksək riskli vergi ödəyicilərinin sayı 67-yə bərabərdir. Ümumi vergi ödəyicilərində isə onların payı 3,4 faiz təşkil edir. Audit məqsədi ilə səyyar vergi yoxlamalarının aparılması ilk növbədə vergidən

yayınma riskləri ən yüksək olan vergi ödəyicilərində aparılması daha məqsədə uyğundur. Bu yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi vergi ödəyicilərinin fəaliyyətinə lüzumsuz müdaxilələrin qarşısını almaqla yanaşı vergi inzibətçiliğinin səmərəliliyini artırılmış olar.

Cədvəl №1.

Sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınması riskinin şkalası

İntervallar	Risk balı
1-ci interval - riskin səviyyəsi ən yüksəkdir. (ÜVYRİ - qiymətinin [0; 0,2) aralığında, yəni 0-dan 0,2-dək olduqda)	5 (ən böyük risk)
2-ci interval - riskin səviyyəsi yüksəkdir (ÜVYRİ - qiymətinin [0,2; 0,4) aralığında olduqda)	4 (böyük risk)
3-cü interval - orta səviyyədə risk (ÜVYRİ - qiymətinin [0,4; 0,5) aralığında olduqda)	3 (orta risk)
4-cü interval - riskin səviyyəsi kiçikdi (ÜVYRİ - qiymətinin [0,5; 0,6) aralığında olduqda)	2 (kiçik risk)
5-ci interval - riskin səviyyəsi aşağıdır (ÜVYRİ - qiymətinin [0,6; 0,8) aralığında olduqda)	1 (ən kiçik risk)
6-cı interval - riskin səviyyəsi çox aşağıdır (ÜVYRİ - qiymətinin [0,8; 1] aralığında olduqda)	0 (risk yoxdur)

Mənbə: Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Магеррамов Р.Б., Салаев Р.А. Налоги и налогообложение в Азербайджане. Баку. ЭЛМ, 2015, s.152

Cədvəl №2.

Sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma risk ballarının strukturu

Vergidən yayınma səviyyəsini xarakterizə edən intervallar	Vergidən yayınmanın səviyyəsi	Sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin sayı	Risk balı	Vergi ödəyicilərinin ümumi sayda payı, faizlə
[0-0,2]	ən böyük risk	67	5	3,4%
[0,2-0,4]	böyük risk	383	4	19%
[0,4-0,5]	orta risk	356	3	17,8%
[0,5-0,6]	kiçik risk	449	2	22,5%
[0,6-0,8]	ən kiçik risk	580	1	29%
[0,8-1]	risk yoxdur	165	0	8,3%
Cəmi	-	2000	-	100 %

Mənbə: Z.Ş.Paşayev. Dövlətin iqtisadi siyasətinin formalaşmasında vergilərin rolu, ADİU Beynəlxalq Elmi-praktiki konfrans II kitab 21-22 dekabr 2016, s.275

Azərbaycan Respublikasında hazırda 18 mindən çox əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ödəyicisi fəaliyyət göstərir. 2018-ci il ərzində Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi tərəfindən dövlət büdcəsinə 5 mlrd. 475 mln. 62 min manat (6 mlrd. 961 mln. 299 min 428 ABŞ dolları) vəsait ödənilmişdir ki, bunun da xeyli hissəsi ƏDV ödəyicilərinin payına düşmüşdür [8]. ƏDV ödəyicilərinin fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən olan dövriyyənin paylanmalarının müəyyən edilməsi onların fəaliyyətinin təhlilinə, o cümlədən vergi nəzarətinin gücləndirilməsinə və vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsinə xeyli dərəcədə kömək etmiş olur.

Nəzərə alsaq ki, ƏDV ödəyiciləri tərəfindən ödənilən vergilər dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının xeyli hissəsini təşkil edir, onda belə qənaətə gələ bilərik ki, ƏDV ödəyicilərinin fəaliyyətlərinin təhlili, o cümlədən vergilərdən yayınma risklərinin müəyyən edilməsi daha böyük əhəmiyyətə malikdir.

ƏDV ödəyicilərinin fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən olan dövriyyənin paylanma qanunlarının müəyyən edilməsi xeyli aktualıq kəsb edir. Belə ki, bu paylanma qanunun müəyyən edilməsi vergidən yayınma risklərinin hansı üsullarla müəyyən edilməsi üçün mühüm rol oynayır. Bir sıra praktiki məsələlərdə prosesi xarakterizə edən göstəricilər normal və ya asimpototik normal paylanma qanunlarına tabe olmur.

Bu zaman risklərin qiymətləndirilməsi üçün tətbiq edilən statistik paylanma üsulları müəyyən yanlış nəticələrə gətirib çıxarır. Ona görə də bu tipli səhvlərin aradan qaldırmaq üçün ilk növbədə prosesi xarakterizə edən göstəricilərin paylanma qanununun müəyyən edilməsi vacibdir. Əgər proses normal və ya asimptotik normal paylanmaya malik olmazsa, onda risklərin qiymətləndirilməsi üçün digər üsulların tətbiq edilməsi məqsədə müvafiqdir.

ƏDV ödəyicilərinin döviyyəsi göstəricisi üzrə vergidən yayınma risklərinin tədqiqinin təkmilləşdirilməsi

Biz burada ƏDV ödəyicilərinin vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsini yuxarıda göstərilən işlərdə verilmiş modellərdən fərqli spesifik cəhətlər nəzərə alınmaqla verəcəyik. Belə ki, seçmə müşahidə əsasında müəyyən edilmişdir ki, ƏDV ödəyicilərinin fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən olan döviyyə normal və ya asimptotik paylanmaya malik deyildir. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, bu

göstərici üzrə vergidən yayınma risklərinin paylanma qanunları ilə (normal paylanma, t-paylanma, χ^2 paylanması, eksponensial paylanma, Puasson paylanması və s.) qiymətləndirilməsi müəyyən yanlışlıqlar yarada bilər. Ona görə də burada təklif edilən üsul göstəricilərin normal paylanması zərurətini tələb etmir. Bu yanaşma Birləşmiş Millətlər Təşkilatının inkişaf proqramının ölkələrin inkişaf reytinginin hesablanmasında tətbiq edilən metodikaya əsaslanır.

Bu metodologiya əsasında İnsan İnkişafı İndeksi 1990-cı ildən başlayaraq dünya ölkələri üçün hesablanaraq inkişaf reytingi çıxarılır və BMT-nin inkişaf proqramının qlobal hesabında dərc edilir. Bu indeks inkişafın müxtəlif tərəflərini əks etdirən ən ümumi göstəricidir. Azərbaycan Respublikası üzrə insan inkişafı haqqında hesabat 1995-ci ildən başlayaraq hazırlanıb dərc edilir.

Cədvəl №3.

ƏDV ödəyicilərinin vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsi

İntervallar	Risk balı
1-ci interval - riskin səviyyəsi ən yüksəkdir ($\Delta DVVYI_{dov}^j$ -qiymətinin [0; 0.2) aralığında, yəni 0-dan 0,2-dək olduqda)	5 (ən böyük risk)
2-ci interval - riskin səviyyəsi yüksəkdir ($\Delta DVVYI_{dov}^j$ -qismətinin [0.2; 0.4) aralığında olduqda)	4 (böyük risk)
3-cü interval - orta səviyyədə risk ($\Delta DVVYI_{dov}^j$ -qiymətinin [0.4; 0.5) aralığında olduqda)	3 (orta risk)
4-cü interval - riskin səviyyəsi kiçikdir ($\Delta DVVYI_{dov}^j$ -qiymətinin [0.5; 0.6) aralığında olduqda)	2 (kiçik risk)
5-ci interval - riskin səviyyəsi aşağıdır ($\Delta DVVYI_{dov}^j$ -qiymətinin [0.6; 0.8) aralığında olduqda)	1 (ən kiçik risk)
6-cı interval - riskin səviyyəsi çox aşağıdır ($\Delta DVVYI_{dov}^j$ -qiymətinin [0.8; 1] aralığında olduqda)	0 (risk yoxdur)

Mənbə: Z.Ş. Paşayev. Dövlətin iqtisadi siyasətinin formalaşmasında vergilərin rolu, ADİU

Aşağıdakı işarələmələri qəbul edək: j -ƏDV ödəyicilərinin sıra sayını göstərir; $DÖV_j$ - j -ci vergi ödəyicisinin döviyyə göstəricisi; $DÖV_{min}$ - ƏDV ödəyiciləri içərisində döviyyənin minimal səviyyəsi; $DÖV_{max}$ - ƏDV ödəyiciləri içərisində döviyyənin maksimal səviyyəsi; $\Delta DVVYI_{dov}^j$ - j -ci ƏDV ödəyicisinin döviyyə üzrə vergidən yayınma indeksini göstərir.

$$\Delta DVVYI_{dov}^j = \frac{\ln(DÖV_j) - \ln(DÖV_{min})}{\ln(DÖV_{max}) - \ln(DÖV_{min})} \quad (4)$$

Ayındır ki, $\Delta DVVYI_{dov}^j$ indikatoru 0 və 1 parçasında qiymətlər alacaqdır. Bu indeksin sıfıra yaxın olması müvafiq göstərici üzrə vergidən

yayınmanın (riskin) böyük olmasını, vahidə yaxın olması isə riskin az olmasını göstərəcəkdir [4, s.276].

Beynəlxalq Elmi-praktiki konfrans II kitab 21-22 dekabr 2016 səh.277

Seçilmiş ƏDV ödəyiciləri üzrə $\Delta DVVYI_{dov}^j$ indeksinin [0,1] parçasında qiymətlərini nisbi olaraq 5 ballıq şkalaya ayıraq. Qeyd edək ki, bu qiymətləndirmələrin sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin verilmiş cədvəlinə müvafiq olaraq tərtib edilmişdir.

Əgər $\Delta DVVYI_{dov}^j$ sıfır bal alarsa, bu vergi ödəyicisi risksiz sayılır. Əgər konkret vergi ödəyicisi üçün bal 5 olarsa, yəni $\Delta DVVYI_{dov}^j$ -nin

hesablanmış qiyməti sıfır qiymətindən böyük və 0,2 qiymətindən kiçikdirsə, onda bu vergi ödəyicisi ən riskli sayılır və belə vergi ödəyicisi birinci növbədə vergi audit yoxlamasının aparılması üçün seçilməlidir.

Yuxarıda göstərilən yanaşma əsasında Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən seçmə müşahidə əsasında 1265 əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ödəyicisinin fəaliyyətlərini əks etdirən əsas göstəricilərdən biri olan - dövriyyə üzrə riskləri qiymətləndirilmişdir. Alınmış nəticələr Cədvəl 4-də verilmişdir:

Cədvəl 4-dən göründüyü kimi ən az risk balı olan vergi ödəyicilərinin sayı 306-dır. Onların sayının bütün vergi ödəyicilərində xüsusi çəkisi 24,2 faizdir. Vergidən yayınmaya görə ən yüksək riskli vergi ödəyicilərinin sayı 68-ə bərabərdir. Ümumi vergi ödəyicilərində isə onların payı 5,4 faiz təşkil edir. Audit məqsədi ilə səyyar vergi yoxlamalarının aparılması ilk növbədə vergidən yayınma riskləri ən yüksək olan vergi ödəyicisində aparılması daha məqsədə uyğundur. Bu yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi vergi ödəyicilərinin fəaliyyətinə lüzumsuz müdaxilələrin qarşısını almaqla yanaşı vergi inzibatchılığının səmərəliliyini artırılmış olar.

Cədvəl №4.

ƏDV ödəyicilərinin dövriyyə üzrə vergidən yayınma risk ballarının strukturu

Vergidən yayınma səviyyəsini xarakterizə edən intervallar	Vergidən yayınmanın səviyyəsi	ƏDV ödəyicilərinin sayı	Risk balı	Vergi ödəyicilərinin ümumi ayda payı, faizlə
[0-0.2)	ən böyük risk	68	5	5,4%
[0.2-0.4)	böyük risk	269	4	21,3%
[0.4-0.5)	orta risk	158	3	12,5%
[0.5-0.6)	kiçik risk	169	2	13,4%
[0.6-0.8)	ən kiçik risk	295	1	23,3%
[0.8-1]	risk yoxdur	306	0	24,2%
Cəmi	-	1265	-	100 %

Mənbə: [4, 280]

NƏTİCƏ

Sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin fəaliyyətini əks etdirən əsas göstəriciləri (mal dövriyyəsi, vergi hesablaması, vergi ödənilməsi) və ƏDV ödəyicilərinin dövriyyəsi üzərində aparılmış test (χ^2) göstərmişdir ki, onlar normal və ya asimptotik normal paylanmaya malik deyil. Ona görə də həmin göstəricilər üzrə vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsi statistik paylanma üsulları ilə deyil, digər üsullarla həyata keçirilməlidir. Fərqli yanaşma kimi həmin göstəricilərin maksimum və minimum qiymətlərinə əsaslanan üsul məqsədəuyğun olar.

Fərqli yanaşma kimi təklif edilmiş üsul əsasında (göstəricilərin minimum və maksimum qiymətlərinə əsaslanan üsul) Azərbaycan Respublikasında sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma riskləri qiymətləndirilmişdir. Müvafiq risk modelinin realizasiyasının nəticəsinə görə sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin yalnız 3,4 faizi ən yüksək vergidən yayınma riskinə malikdir, 8,3 faizi isə vergidən yayınma riskinə malik deyil.

χ^2 razılıq meyarı ilə aparılmış test göstərmişdir ki, Azərbaycan Respublikasında ƏDV ödəyicilərinin hesablama və ödəmə göstəricilərinin və onların cəmi asimptot normal paylanma olan eksponensial paylanmaya malikdir. Ona görə də həmin göstəricilər üzrə vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsinə statistik paylanma üsulları tətbiq edilə bilər.

ƏDV ödəyicilərinin vergidən yayınma risklərinin qiymətləndirilməsi üçün qurulmuş müvafiq modelin Azərbaycan üzrə realizasiyasının nəticələri göstərmişdir ki, vergilərdən yayınmaya görə ən yüksək riskli ƏDV ödəyiciləri ümumi vergi ödəyicilərinin 10,6 faizni təşkil edir. Ən az risk balı olan vergi ödəyiciləri isə 24 faizdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2001.
2. “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı, 2019.

3. Kəlbəliyev Y.A Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Monografiya. Bakı : “Elm”, 2015.

4. Paşayev Z.Ş. Dövlətin iqtisadi siyasətinin formalaşmasında vergilərin rolu, ADİU Beynəlxalq Elmi-praktiki konfrans II kitab 21-22 dekabr 2016 səh.275-286.

5. Балацкий Е.В.«Эффективность фискальной политики государства», Проблемы прогнозирования, ИНП РАН, 2010, N0 5, с.32

6. Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Магеррамов Р.Б., Салаев Р.А. Налоги и налогообложение в Азербайджане. Баку. Элм, 2015.

7. Самедзаде З.А. Этапы большого пути - экономика Азербайджана за полвека, её новые реалии и перспективы. Баку: “НУРЛАР”, 2014, 936 с.

8. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi: <http://www.taxes.gov.az>

Алиев Э. Ч.

Направления совершенствования оценки риска уклонения от уплаты налогов

Резюме

Цель исследования: определить пути совершенствования оценки рисков уклонения от уплаты налогов.

Методология: математическое моделирование, методы статистического анализа.

Основные выводы: Важно определить законы распространения обращения, которые являются основными показателями деятельности плательщиков НДС. Таким образом, определение этого закона распределения играет важную роль в определении способов выявления рисков уклонения от уплаты налогов.

Ключевые слова: налог, налогоплательщик, уклонение от уплаты налогов, риск.

Aliyev E. Ch.

Directions for improving the assessment of the risk of tax evasion

Summary

Objective: to identify ways to improve the assessment of risks of tax evasion.

Methodology: mathematical modeling, methods of statistical analysis.

The main conclusions: They take serious action against it. It is important to determine the laws of circulation circulation, which are the main indicators of the activities of VAT payers. Thus, the definition of this distribution law plays an important role in determining how to identify risks of tax evasion.

Keywords: tax, taxpayer, tax evasion, risk.

Daxil olub: 17. 01.2019

Rəy verib: AMEA İqtisadiyyat Institutunun “Maliyyə, pul-kredit siyasəti” şöbəsinin əməkdaşı
i.f.d. Əliyev R.M.